

УДК 343:349,6 (477)

V. Matviychuk

**THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS
OF SUBJECTIVE SIGNS OF A CRIME OF POLLUTION,
CONTAMINATION AND EXHAUSTION
OF WATER OBJECTS
(ARTICLE 242 OF THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE)**

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
ВНЗ «Національна академія управління»*

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНУ
ЗАБРУДНЕННЯ, ЗАСМІЧЕННЯ ТА ВИСНАЖЕННЯ
ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ
(СТ. 242 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

Постановка проблеми. Питання суб'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 242 КК України, має важливе значення для теорії кримінального права і правозастосовної діяльності правоохоронних органів та суду. Це викликає інтерес до подальшого дослідження цього напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково суб'єктивні ознаки злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів, розглянуті в працях таких вчених, як: С.Б. Гавриш, Н.О. Лопашенко, Е.М. Жевлаков, Б.М. Леонтьєв, В.О. Навроцький, В.М. Присяжний, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, проте теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак цього злочину потребують більш детального дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретичних і прикладних проблем суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів.

Основні результати дослідження. Перш за все визначимося з суб'єктом злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Проблема суб'єкта злочину й діяння, передбаченого ст. 228 КК України 1960 р. та, зокрема, ст. 242 КК України 2001 р., отримала певну теоретичну розробку в юридичній науці [1, с. 137–147; 2, с. 23–28; 3, с. 20; 4, с. 30; 5, с. 68; 6, с. 118; 7, с. 133; 8, с. 235; 9, с. 1–189; 10, с. 291]. Суб'єктом кримінальне право визнає фізичну, осудну людину, що досягла до моменту вчинення злочину віку, з якого може

настати кримінальна відповідальність [11, с. 277; 12, с. 159]. Відсутність будь-якої із цих ознак виключає склад злочинного діяння й застосування покарання.

Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених ст. 242 КК України. Така значимість суб'єкта злочину порушення правил охорони вод потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Як відомо, в кримінально-правовій літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Існує думка, що такими суб'єктами можуть бути як приватні, так і службові особи [13, с. 522; 14, с. 130–141]. Інші дослідники вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи. Також зазначається, що суб'єктом конкретного злочину може бути як громадянин, так і службові особи. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікують на загальний і спеціальний [14, с. 130; 15, с. 9; 16, с. 42].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права і в судовій практиці не може надати допомоги правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами, в тому числі і тими, що передбачені ст. 242 КК України. Становище, що склалось, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочинного порушення правил охорони вод.

З цією метою передусім звернемося до термінології, що використовується дослідниками для позначення суб'єкта. Наприклад, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, В.А. Широков, Г. Вольфман, Б. Леонтьєв при визначенні суб'єкта екологічного злочину, що стосується навколишнього природного середовища, використовують термін «приватна особа». Варто зауважити, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який перераховані автори йому намагаються надати або зробити спробу персоніфікації. Перш ніж зробити спробу пояснити нашу точку зору на це поняття, слід відмітити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не отримав розробки та певних роз'яснень. Ним автори існуючих підручників із кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів складів злочинів, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України та кримінальних кодексів країн близького зарубіжжя. При цьому вони не дають пояснення, на відміну від службової особи, якими ж ознаками повинна володіти приватна особа, чим вона має відрізнитися. Проте розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, практичне та законотворче значення, що ми і спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, який стосується навколишнього природного середовища. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст у нього вкладається і що, власне, під ним розуміється на практиці і в теорії кримінального права. Згідно зі «Словарем русского языка» С. Ожегова, «частный, – ое – являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [17, с. 806]. Близьке за значенням, хоча і більш, на наш погляд, обмежене тлумачення терміна «приватний» дає «Толковый словарь русского языка» В. Даля:

«Относящийся к части, общему, исключению» [18, с. 583]. Тобто як частина чогось, що вивчається.

З існуючих тлумачень терміна «приватна», яке є в словниках, ще не можна повністю визначити ознаки приватної особи як суб'єкта злочину. Для реалізації цієї мети необхідно скористатись тими положеннями, що є у кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що визначені в юридичній літературі. Порівнюючи вказані ознаки й правові наслідки, що можуть настати на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, спробуємо визначити ознаки приватної особи як суб'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», що дається у словниках.

Найбільш прийнятними, на наш погляд, є визначення й обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта, тобто дослідження питання суб'єкта в динаміці, а не як статичної особи, відокремленої від діяльності [19, с. 70–71]. Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину, то їх діяльність згідно зі ст. 364 КК України зводиться до здійснення постійно або тимчасово функцій представників влади, виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або до виконання таких обов'язків за спеціальними повноваженнями. Суть однієї функції виражається в безпосередньому управлінні людьми, колективами, підприємствами, виробничими або технологічними процесами [20, с. 30–31; 21, с. 62–63; 22, с. 304]. Друга – охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами, знаряддями тощо.

У частини суб'єктів функції службової особи, як це очевидно, відсутні. Дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта (в частині, що стосується службової особи) неможливо без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, які суб'єкт виконує під час учинення злочину. Ними є: виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва, створення благ; професійні функції – відносно постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок правової свідомості [23, с. 62–63].

Крім того, слід мати на увазі, що коло обов'язків працівника регламентується трудовим договором, службовою інструкцією, статутами або іншими відомчими чи міжвідомчими нормативними актами [23, с. 62–63]. Вивчення їх змісту не є предметом цього дослідження, але відзначимо: в кожному конкретному випадку правоохоронні органи та суд повинні встановлювати, які обов'язки (який має статус) виконує працівник для того, щоб не допустити ототожнення функцій виробничо-професійного характеру й функцій службової особи, а також відсутність як перших, так і других, коли мова йде про суб'єкт злочину, що вчинений приватною особою і, зокрема, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 242 КК України.

Як відзначалося вище, розглядаючи в динаміці поняття службової і неслужбової особи, а також правові наслідки їх діянь, ми можемо приступити

до аналізу приватної особи як можливого суб'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Приватна особа, як показує вивчення нами кримінальних справ, вчиняє злочин у відриві вищезгаданих функцій, обов'язків і прав, тобто не в зв'язку з роботою, послугою що виконувалась, або зі службовими повноваженнями чи професійними функціями [19, с. 70–71]. Така особа вчиняє злочин за своєю особистою ініціативою, у своїх приватних інтересах, на свій розсуд.

Поняття «приватна особа» і «службова особа» відносяться до різних систем підрахунку, тобто до різних координат. Оскільки це так, то їх не можна порівнювати і протиставляти, відмежовувати. Методично вірно розглядати конкретні системи в конкретних умовах (тобто в системі певних суспільних відносин), як це було зроблено вище, і ми переконані – це правильний шлях. При діленні певного поняття (в даному випадку поняття «суб'єкт злочину») сума об'ємів понять-ділників (службова, неслужбова й приватна особа) повинна дорівнювати об'єму поняття, що ділиться, тобто цілого поняття суб'єкт злочину.

Таким чином, ми розглянули ознаки приватної, неслужбової й службової особи, спробували довести до несуперечливості їх поняттю суб'єкта злочину як поняттю, що ділиться.

Деяко іншою термінологією користуються при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін, П. Повеліцина. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину використовується таке поняття, як «громадяни», з кола суб'єктів не виключаються і службові особи. Використання терміна «громадяни» в поєднанні зі службовими особами як складових суб'єкта злочину неправомірне та й нелогічне. Таке поєднання можливих суб'єктів злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересічення, перетину, а це суперечить законам формальної логіки. Адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому співвідношенні вбачається і друга логічна помилка – неповнота поділу цілого на частини і, навпаки, – складання в ціле, яким є суб'єкт. Так, автори, виходячи з логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих суб'єктів злочину осіб без громадянства, іноземних громадян, неслужбових і приватних осіб і це очевидно, адже вони іншого не пропонують.

Цікавий підхід до визначення суб'єкта окремого злочину пропонує А. Писарев, який використовує поняття «будь-які особи». Ми вважаємо, що таке позначення суб'єкта надто загальне порівняно з перерахованими і не має достатнього ступеня конкретизації, яка необхідна для правоохоронних органів, що застосовують кримінальний закон. Дійсно, вирішуючи питання про кваліфікацію окремого злочину, орган дізнання, слідство чи суд можуть надто широко розуміти можливий суб'єкт злочину і вчинити незаконні дії. Під таким можна розуміти фізичну чи юридичну особу, а також таку особу, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку і якій не виповнилося 16 років, неосудну особу тощо (як приватна, так і неслужбова особа, а також службова). Така невизначеність у змісті суб'єкта не може сприяти правильному встановленню суб'єкта конкретного злочину, що ми досліджуємо (ст. 242 КК України).

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як указує С.Б. Гавриш, для злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [24, с. 484]. Більш детально на розкритті цих понять ми зупиняємось при написанні окремих праць.

Ми вважаємо, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, що стосується навколишнього природного середовища, повинно передусім слугувати практиці боротьби зі злочинністю. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому разі, якщо вони достатньо мірою конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства.

Крім зазначених загальнотеоретичних проблем, актуальним є питання можливої в майбутньому кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини, передбачені ст. 242 КК України. Ця проблема активно обговорюється й обговорювалась в юридичній літературі, а також у пропозиціях під час реформування кримінального законодавства.

Слід визнати, що це питання для кримінального права не нове і має свою історію. Так, законодавство, яке діяло на території нашої держави ще за часів Ярослава Мудрого, знало відповідальність юридичних осіб [25, с. 8]. Велика кількість відомих учених (Ліст, Макаревич, Местр, Хафтер та ін.) підтримали необхідність введення кримінальної відповідальності юридичних осіб. На користь такої відповідальності вони приводили різні аргументи. Наприклад, Ліст відзначав, що умови дієздатності у кримінальному праві і цивільному такі, що злочини корпорацій юридично можливі [26, с. 519]. До юридичних осіб, писав Местр, може застосовуватись смертна кара у вигляді розпуску або закриття юридичної особи, позбавлення волі у вигляді вигнання, висилки, заборони перебувати в якомусь місці, позбавлення різних прав, майнові покарання й опублікування вироку [27, с. 69]. Хафтер вважав, що до юридичних осіб можна застосовувати майнові покарання, закриття, взагалі припинення його існування, поліцейський нагляд, вирок і т. ін. [24, с. 519]. В останньому виданні Уложення (1885 р.) ст. 530 була встановлена відповідальність юридичних осіб.

У Кримінальному кодексі України чітко вказано, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа (ст. 18).

Відступ від названих принципів мав місце в історії колишнього СРСР і його складової – Української РСР, коли держави антигітлерівської коаліції підписали Статут Міжнародного військового трибуналу. На підставі цього Статуту Міжнародний військовий трибунал, крім справ про головних німецьких військових злочинців, розглядав також справи про злочинні організації – гітлерівські партії, імперського кабінету, генерального штабу і верховного командування німецьких збройних сил. Усі вони (за винятком генерального штабу і верховного командування) були визнані злочинними організаціями. Визнання трибуналом цих організацій злочинними надавало можливість судам при вирішенні конкретних справ оцінювати роль кожної з осіб, які до них входили. Кримінальна відповідальність фактично покладалась на юридичну особу, бо

вона визнавалась злочинною. Наша правова теорія безапеляційно кваліфікувала відповідальність юридичних осіб як антидемократичну, викликану «кризою» буржуазної законності. Дещо похитнули цю позицію екологічні проблеми, зокрема Чорнобильська, де дуже доречною й справедливою була б відповідальність юридичних осіб.

Захід випереджав нас і в розумінні екологічної проблеми в цілому, і у кримінально-правовому реагуванні на неї зокрема. Було б очевидно, що кримінально-правові санкції, які застосовуються за ці злочини, повинні бути не лише такими, що завдавали б шкоди не тільки керівництву підприємства чи власнику, які забруднюють навколишнє природне середовище, але й були здатні зробити економічно не вигідним заняття екологічно шкідливою діяльністю для всіх працівників відповідного підприємства. Штрафні санкції, які застосовуються до юридичних осіб, здатні реалізувати цю ідею, а штрафи, які застосовуються до фізичних осіб, – ні (це видно із нашої судової практики) через їх істотну, за розміром, різницю. Європейські країни почали вирішувати цю проблему ще в 70-ті роки ХХ століття. Так, у 1978 р. Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи запропонував законодавцям європейських держав стати на шлях визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за екологічні злочини. Така рекомендація уже реалізована у законодавстві низки європейських країн. У кінці квітня 1992 р. ця рекомендація була схвалена на Європейському семінарі, спеціально присвяченому кримінально-правовим проблемам охорони навколишнього природного середовища у європейській перспективі.

Сучасне законодавство деяких зарубіжних країн допускає кримінальну відповідальність юридичних осіб. Так, кримінальним кодексом штату Нью-Йорк передбачено покарання юридичних осіб у вигляді штрафу в розмірі 5 тис. доларів у разі засудження юридичної особи за злочин, за який фізичній особі могло б бути призначене тюремне покарання.

У деяких положеннях кримінального права Японії, наприклад, в Законах про податковий делікт 1990 р., про трудові норми, про покарання за злочин із забруднення навколишнього середовища 1970 р. до відповідальності притягуються юридичні особи поряд із фізичними особами, що представляють їх [28, с. 69].

В англійському праві корпорації можуть переслідуватись за злочини, які караються штрафом. Тенденція визнання допустимої кримінальної відповідальності юридичних осіб відображена і в рішеннях VI–VII Міжнародних конгресів з кримінального права. Так, VI Конгрес визнав можливою відповідальність юридичних осіб і застосування до них покарань, а в резолюції VII Конгресу говориться, що юридичні особи можуть нести відповідальність за злочини тільки у випадках, передбачених окремими законодавчими системами [29, с. 40; 30, с. 21].

Підтвердження фактів існування в деяких системах права кримінальної відповідальності юридичних осіб надає можливість зупинитися на судженнях, які підтверджують або заперечують необхідність такої відповідальності.

У порядку, запропонованому нами, зупинимось на поглядах авторів, що виступають за необхідність кримінальної відповідальності юридичних осіб. Так, В.С. Устінов вважає, що така відповідальність зумовлена такими факторами: 1) громадською думкою, яка оцінює недостатньо ефективними штрафні санкції, що накладаються на юридичних осіб у порядку цивільної відповідальності; 2) переходом підприємств у приватну власність і необхідністю захисту інтересів суспільства від групового й колективного егоїзму виробників [260, с. 48]. А.В. Наумов, ґрунтуючись на науковому підході, запропонував переглянути традиційне уявлення про суб'єкта злочину лише як про фізичну особу, оскільки ринкові відносини надають можливість притягувати до кримінальної відповідальності юридичних осіб з можливим застосуванням штрафних кримінально-правових санкцій [32, с. 35]. П.Ф. Повеліцина пов'язує необхідність кримінальної відповідальності юридичних осіб: зі зростаючою небезпечністю злочинних порушень правил охорони оточуючого природного середовища і раціонального використання природних ресурсів; 2) з напливом в державу міжнародних підприємців і створення спільних та іноземних підприємств [33, с. 28–29]. Е.М. Жевлаков обґрунтовує необхідність такої відповідальності за забруднення і отруєння землі, води, повітря, моря тощо [34, с. 47–49].

Аналіз вищезазначених точок зору надає нам можливість сформулювати й згрупувати судження авторів, які позитивно ставляться до існування кримінальної відповідальності юридичних осіб. До таких суджень відносяться: 1) наявність однакових умов дієздатності в кримінальному і цивільному праві; 2) можливість призначення до них покарання; 3) існування кримінальної відповідальності юридичних осіб у багатьох правових системах і їх живучість; 4) економічна невідповідність юридичних штрафів для юридичних осіб; 5) наявність рекомендацій Європейського комітету з проблем злочинності Ради Європи стати на шлях визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за екологічні злочини; 6) оцінка громадськості недостатньо ефективними штрафними санкціями, що накладаються на юридичних осіб у порядку цивільної відповідальності; 7) наявність групового і колективного егоїзму робітників; 8) можливість такої (кримінальної) відповідальності до обмеженого числа злочинів; 9) зростаюча небезпечність екологічних злочинів; 10) необхідність ефективної охорони навколишнього природного середовища; 11) зміна способу виробництва (ринкові відносини).

Зазначені чинники і зумовлюють необхідність кримінальної відповідальності юридичних осіб. Крім цього, характерним є те, що така відповідальність властива для країн з розвинутою ринковою економікою.

Враховуючи послідовність викладу, звернемося до авторів, які заперечують, що невизначено ставляться до існування кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Так, у кримінальному законодавстві, зокрема в Уложенні 1845 р. ідея відповідальності юридичних осіб заперечувалась. Кримінальному Уложенню 1903 р. також невідома кримінальна відповідальність юридичних осіб.

У кримінально-правовій літературі іноді заперечується кримінальна відповідальність юридичних осіб. Так, Н.Ф. Кузнецова вважає, що така відпові-

дальність: 1) не відповідає принципам особистої і винної відповідальності; 2) штрафні санкції і закриття підприємства можливе в цивільному порядку; 3) за колективною відповідальністю можуть захватись істинні злочинці [35, с. 82]. С.Б. Гавриш вважає, за недоцільне введення кримінальної відповідальності юридичних осіб з таких міркувань: 1) недоцільно і неможливо в сучасних умовах прийняти таку концепцію законодавцем України (суспільство не може вчиняти злочини); 2) кримінальну відповідальність юридичних осіб можна передбачити тільки щодо надто обмеженого числа злочинів (але де знайти ту межу?). Тому в Кримінальному кодексі при введенні кримінальної відповідальності юридичних осіб необхідно: 1) ввести особливі правила і принципи, що забезпечують притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності; 2) але ні наука, ні практика на ці питання до цього часу відповіді не дають; 3) існуюча економічна система з її своєрідними державним і колективно-приватними секторами і їх симбіозами не дає змоги дати навіть визначення юридичної особи як суб'єкта злочину; 4) досвід зарубіжного законодавства неприйнятний, оскільки він надто непослідовний і діє в принципово іншому правовому і соціальному середовищі; 5) суб'єктами злочинів можуть бути ті чи інші колективи; 6) правоздатність юридичних осіб не збігається з їх дієздатністю, необхідною для кримінальної відповідальності (таку дієздатність мають їх представники); 7) юридичні особи не мають волі; 8) застосування санкції до юридичної особи – це прихована форма розправи над фізичними особами; 9) покарання можна застосувати до винної особи; 10) двічі не можна відповідати за одне і те ж; 11) немає необхідності притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності; 12) не всі заходи можна застосовувати до юридичних осіб; 13) більш доцільна цивільна відповідальність до юридичних осіб; 14) така відповідальність має регресивний характер [24, с. 518–530].

Ми вважаємо, що всі доводи С.Б. Гавриша та інших авторів щодо недоцільності кримінальної відповідальності юридичних осіб непереконливі і не спираються на достатню емпіричну законодавчу базу, а також ґрунтовні дослідження попередників. Деякі ж проблеми, подані в цьому аспекті, потребують ґрунтовного доопрацювання і сприятимуть введенню такого інституту в кримінальному законодавстві України.

Крім того, на наш погляд, принцип особистої відповідальності може і повинен співіснувати з іншим принципом – відповідальності юридичних осіб там, де цього вимагає життя. Про цей аспект проблеми також переконливо говорив В.М. Смітєнко, зазначаючи, що кримінальна відповідальність юридичної особи не виключає такої щодо фізичної особи, яка безпосередньо брала участь у незаконній діяльності юридичної особи чи сприяла її здійсненню [36, с. 11–12].

В обґрунтуванні необхідності введення кримінальної відповідальності юридичних осіб у порядку постановки проблеми ми спираємось на думку експертів Ради Європи, висловлену на семінарі 5 грудня 1995 року в м. Києві. Зокрема вона зумовлена тим: 1) що є діяння, які вражають комплексністю проблем, наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС і відповідальність фізичної особи не зніме проблеми; 2) кримінальна відповідальність юридичної особи

матиме превентивний характер; 3) цей засіб має бути для того, щоб захистити законослухняних громадян від шкоди, що їм завдають юридичні особи; 4) кримінальна відповідальність юридичних осіб (а не цивільна) скорочує час від завдання шкоди до відшкодування збитків [37, с. 13].

На основі загальнотеоретичних підходів щодо суб'єкта злочинів, і зокрема злочину, передбаченого ст. 242 КК України, проведемо дослідження суб'єкта злочинного порушення правил використання водних об'єктів.

Стосовно суб'єкта забруднення водойм в юридичній літературі висловлені різні і не завжди теоретично й практично обґрунтовані погляди. Деякі дослідники вважають, що такими можуть бути як приватні, так і службові особи [38, с. 527–582; 39, с. 285–503]; інші наполягають, що суб'єктом злочину, що досліджується, можуть бути тільки службові особи промислових і комунальних підприємств (наприклад, головний інженер, головний технолог), а також особи, які безпосередньо несуть відповідальність за обладнання і функціонування очисних споруд [40, с. 434; 41, с. 520]; існує думка, що суб'єктом цього злочину можуть бути службові особи, які відповідно до встановлених правил відповідають за знешкодження стічних вод, ліквідацію відходів виробництва [38, с. 579]; деякі дотримуються думки, що суб'єктом означеного злочину можуть бути службові особи (керівники підприємств і установ тощо), а також особи, які відповідають за обладнання і експлуатацію очисних споруд або які здійснюють транспортування відходів виробництва [42, с. 768]. Є дослідники, які вважають, що суб'єктом складу злочину, який аналізується, можуть бути як службові, так і неслужбові особи [43, с. 67].

В існуючих публікаціях є також міркування, що за злочинне забруднення водойм несуть відповідальність особи, які є працівниками промислових або комунальних підприємств, установ і організацій, в тому випадку, коли на них покладені спеціальні обов'язки щодо забезпечення чистоти водойм у процесі діяльності таких підприємств (наприклад, головний інженер, змінний майстер, оператор очисних споруд) [44, с. 13].

Деякі автори вважають, що суб'єктом досліджуваного злочину виступає будь-яка особа, що досягла 16 років [45, с. 428; 46, с. 113]. Є думка, що суб'єктом злочину передбаченого ст. 242 КК України, може бути службова особа, що досягла 16 років [47, с. 514]. Є й таке судження стосовно того, що суб'єкт цього злочину загальний [48, с. 647].

Крім того, також існує думка, що суб'єктом цього злочину є особа, що досягла 16 років [26, с. 674], або спеціально відповідальна особа, на яку покладено обов'язок дотримуватись спеціальних правил [49, с. 542].

Ця різноманітна палітра поглядів щодо злочинного забруднення водних об'єктів без достатніх обґрунтувань, що підтверджують ці висновки, призводить до неточного застосування закону і не може бути використана як наукові і практичні рекомендації для правоохоронних органів в їх діяльності. Отже, для вироблення рекомендацій щодо встановлення кола суб'єктів злочину, передбаченого ст. 242 КК України, необхідно провести дослідження вищезазначених суджень.

Наприклад, такі вчені, як Н.П. Грабовська, В.Я. Тацій, Н.Ф. Кузнецова, при визначенні суб'єкта цього злочину використовують термін «приватна особа». Ми згодні, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який перераховані автори бажають йому надати [19, с. 70]. Приєднуємося до судження авторів, що така особа не наділена: а) адміністративно-господарськими функціями; б) виробничо-професійними функціями; в) організаційно-розпорядчими функціями і здійснює забруднення водних об'єктів не у зв'язку з вищезазначеними функціями і становищем [23, с. 62–63]. На жаль, вказані нами автори певною мірою звужують коло виконавців названого злочину, не враховують осіб, які виконують лише виробничо-професійні функції і при цьому забруднюють водою [19, с. 70]. Можна погодитися з думкою деяких авторів, що судження попередніх авторів стосовно кола виконавців зазначеного злочину доповнюють Е.М. Жевлаков, В. Пакутін, вірно називаючи, крім службових, і неслужбових осіб [19, с. 70]. Проте й вони не враховують того позитивного відносно суб'єкта, запропонованого першою групою авторів, а конкретно приватної особи, як можливого виконавця злочинного забруднення водних об'єктів, що це є певним кроком у зворотному напрямку

Наше дослідження свідчить, що В.І. Антипов, А.М. Ігнатів, М.І. Якубович та ін. необґрунтовано звужують коло суб'єктів досліджуваного злочину (ст. 242 КК України 2001 р.) лише службовими особами промислових, комунальних і сільськогосподарських підприємств, а також особами, безпосередньо відповідальними за обладнання й функціонування очисних споруд. Вважаємо, що їхні погляди не відповідають чинному законодавству. Також звужує коло суб'єктів цього злочину Н.А. Лопашенко, Н.П. Грабовська. Проведений нами аналіз судової практики в Україні (300 справ) показує, що в 65% за цей злочин притягувалися до відповідальності службові особи, а в інших 35% – неслужбові і приватні особи.

Важко погодитися з думкою В.О. Навроцького, який чомусь обмежує перелік суб'єктів злочинного забруднення водних об'єктів тільки працівниками промислових, комунальних і сільськогосподарських підприємств, на яких покладені спеціальні обов'язки щодо забезпечення чистоти водних об'єктів в процесі діяльності таких підприємств [19, с. 71]. І насамперед тому, що навіть закон (ст. 242 КК України і ст. 250 КК Росії), як уже зазначалося вище, не обмежується підприємствами. Про це свідчить і те, що водні об'єкти забруднюються, як впливає з інших нормативних актів, до яких відсилає диспозиція вказаної норми, не тільки неочищеними і незнешкодженими стічними водами (через очисні споруди), а й покидьками й відходами, речовинами, готовою продукцією різних підприємств, установ і організацій [50, с. 71].

Більш прийнятною, на наш погляд, є думка П.Г. Цупренко щодо кола суб'єктів злочину, що досліджується [19, с. 71–72]. Також переконливим є те, що, крім службових осіб, дослідник включає в перелік виконавців названого злочину не тільки тих, хто відповідає за обладнання й експлуатацію очисних споруд, а також осіб, що здійснюють транспортування відходів виробництва. Проте і таке міркування має прогалини, адже із нього не видно, чи можуть бути суб'єктом злочину, що досліджується, приватні або службові особи, які транспортують відходи,

наприклад, водії, що зливають відходи паливно-мастильних матеріалів або інші забруднюючі суміші. Тому в таких випадках забруднення водою також слід вирішувати питання про притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, які не відносяться до службових осіб.

Вважаємо, що використання поняття «окремі громадяни» при визначенні суб'єкта, в тому числі й забруднення та виснаження водних об'єктів, значно звужує встановлення можливого виконавця названого злочину. Виходячи з буквального тлумачення цього поняття, логічно можна прийти до висновку, що особи без громадянства не можуть нести відповідальність за ці злочини, що суперечить положенням ст. 6 КК України.

Слід зазначити, що С.Б. Гавриш, Н.А. Лопашенко нічого нового для вивчення суб'єкта не внесли, оскільки вказали, що ним може бути особа, яка досягла 16 років. Така позиція ставить лише більше запитань, ніж відповідей. Натомість В.І. Антипов пов'язує суб'єкта цього злочину зі спеціальною відповідальністю ще й дотримуватися правил. Дослідження кримінальних справ за 2001–2004 рр. свідчить, що у 65% випадків це були службові особи, які відповідали за очисні споруди, а в 35% – приватні особи.

У судовій практиці, як свідчить наше дослідження, трапляються випадки, коли забруднення водою виникає в результаті порушення правил транспортування, зберігання, використання мінеральних добрив і препаратів та інших дій. Це питання дуже актуальне на практиці і неодноразово обговорювалось на різних рівнях у нашій країні. В цьому випадку дії особи слід кваліфікувати в залежності від статусу суб'єкта.

Слід зазначити, що й службова особа також має статус громадянства. На нашу думку, теоретичні викладки повинні надати допомогу правоохоронним органам щодо застосування ст. 242 КК України, а неточність понять, в тому числі тих, якими визначені суб'єкти, не може слугувати правильному застосуванню закону, призведе до засудження невинних або суперечитиме невідворотності покарання.

На підставі вищезазначеного, з метою вдосконалення ст. 242 КК України, необхідно дати визначення суб'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: це повинна бути фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, службова, неслужбова і приватна особа, яка вчинила цей злочин.

Суб'єктивна сторона злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Загальновизнаним є положення, що суб'єктивна сторона злочину являє собою психічне відношення особи до вчиненого нею суспільно-небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [8, с. 115].

Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до найменш вивчених [51, с. 392–396; 52, с. 25–30; 53, с. 6–73; 54, с. 59–60; 55, с. 144–148; 56, с. 11–75]. Це робить її надзвичайно актуальною, особливо в сучасний період боротьби зі злочинами, що стосуються навколишнього природного середовища. Оскільки ця проблема потребує більш глибокого дослідження, тому візьмемо за основу визнане переважною

більшістю визначення суб'єктивної сторони злочину. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічну діяльність особи, що безпосередньо зв'язана з вчиненням злочину [53, с. 6]. Проте невірні рішення багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Не претендуючи на їх остаточне вирішення і маючи на увазі обмеження через обсяг статті, зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо пов'язані з висновками щодо теми нашого дослідження.

У кримінально-правовій літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст. 242 Кримінального кодексу України, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків із певною формою вини, мотивом і метою [57, с. 115]. Таким чином, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина. Це, на нашу думку, призводить до стирання межі між ними та іншими недоліками. Натомість іноді вказується дещо інше: психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків характеризується виною, мотивом і метою злочину [58, с. 161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину в формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, але й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Не вдаючись до подальшої дискусії з приводу визначення, ми вважаємо, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони складу порушення правил охорони вод. У цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину в диспозиції ст. 242 КК України визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення. Вина є обов'язковою ознакою складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 2 КК України, ст. 7 Конвенції про захист людини і основних свобод) [59, с. 79–88]. Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині: кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи.

Вина, як відомо, виражається в психічному відношенні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [60, с. 179; 53, с. 14]. Зміст же форми вини розкривається в стст. 24 і 25 КК України. Наука кримінального права розглядає вину особи, виражену в злочині, як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити дізнавач, слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях деяких вчених. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє визначення, включивши в нього оціночний момент [61, с. 103]. Його концепція про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному судженні судді про поведінку підсудного, взята на озброєн-

ня практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [62, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони складу злочину, на підставі яких проводиться поділ злочинів із формальним або матеріальним складом. Вони неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в юридичній науці приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відноситься склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 242 КК України. Як відомо, з цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах з формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [63, с. 6; 64, с. 27]; інші вважають, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне відношення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічним відношенням до діяння) [65, с. 74].

Ми повністю поділяємо другу точку зору, оскільки вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних методологічних передумов, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Як засвідчує аналіз ст. 242 КК України, в ній відсутні будь-які вказівки щодо суб'єктивної сторони цього діяння. Разом з тим, структура об'єктивної сторони порушення правил охорони вод, характер діяння, засоби його вчинення і його наслідки, які характерні для ч. 2 цієї статті, а також небезпека їх настання як злочину з формальним складом (ч. 1 ст. 242 КК України), вказують на те, що цей злочин учиняється як умисно, стосовно діяння, непередбаченого ч. 1 цієї статті, а за ч. 2 цієї статті – умисно щодо діяння та з необережною формою вини щодо наслідків. Мотиви умисних діянь можуть бути різноманітними: неправдиво зрозумілі інтереси відомства, організації, підприємства або установи, вузьковідомчі відношення і підхід до вирішення виробничої й невиробничої діяльності тощо. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання.

Для того, щоб дати теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до діяння, які винний вчинив під час порушення правил охорони вод. Якщо ми повернемося до описання діяння, то можна констатувати, що особа не може здійснювати забруднення з іншими формами вини (умисною або необережною, наприклад, змішаною). Про це свідчить дослідження 100% кримінальних справ, з яких 60 % вчинялися з необережною формою вини і 40% – умисною. Отже, такі форми діяння, як забруднення і виснаження можуть вчинятись умисно або з необережності, виходячи з конструкції об'єктивної сторони відповідного складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України.

У цьому контексті необхідно зазначити, що вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України, що відноситься за конструкцією об'єктивної сторони до формальних складів злочину, можливе лише з прямим умислом. Ці висновки підтверджуються проведенням нами опитуванням працівників правоохоронних органів і судів, що займалися розслідуванням, або розглядом справ у суді стосовно порушення правил охорони вод (97% із 100 опитаних працівників вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів, а 3% не визначилися в цьому питанні). Це пояснюється тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність порушення Правил і бажає їх вчинити, тому що інших складових ознак злочину немає, окрім засобів і джерел вчинення злочину.

У практичній діяльності може виникнути питання про форму і види вини внаслідок діянь, що зазначені в нормативних актах з охорони водних об'єктів, а також в диспозиції ч. 2 ст. 242 КК України, де вказані наслідки – загибель або захворювання людей або масова загибель об'єктів тваринного або рослинного світу, або інші тяжкі наслідки. В цьому питанні наша думка спирається на застосування різних засобів, способів і джерел забруднення, засмічення та виснаження, форм діяння. Щодо самих дій або бездіяльності, які виражаються в забрудненні, виснаженні (в порушенні правил охорони вод), зміні властивостей, особа може діяти як умисно, так і з необережністю, а щодо наслідків – лише з необережності.

У тому випадку, коли особа діє необережно до діяння, а також необережно до наслідків, то в цілому такий злочин вчиняється з необережною формою вини. Натомість, коли в особи було умисне ставлення до діяння і необережне ставлення до наслідків, то необхідно говорити про змішану форму вини.

Слід зазначити, що думки авторів публікацій щодо суб'єктивної сторони означеного складу злочину дещо інші. Так, В.І. Антипов наполягає на тому, що суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися як непрямим умислом, так і необережністю [66, с. 539]. М.М. Панько вважає, що це діяння може вчинятися з прямим умислом і з необережністю [47, с. 614]. О.О. Дудоров, С.Б. Гавриш відносять цей злочин до умисних і необережних [26, с. 674; 48, с. 647]. Отже, цей злочин може вчинятися як умисно, так і з необережністю.

Варто зауважити, що думка В.І. Антипова не збігається з практичними висновками досудового і судового слідства за 2001–2004 рр. в Україні. Крім того, передбачення суспільно небезпечних наслідків, що зазначені в ч. 2 ст. 242 КК України, та допуск таких наслідків може свідчити про вчинення особою або умисного вбивства, або умисного завдання певної тяжкості тілесних ушкоджень тощо, а не діяння, що нами досліджується.

Не можна погодитися із судженням М.М. Панька, О.О. Дудорова, С.Б. Гавриша, В.А. Клименка і тому, що прямий умисел або побічний щодо наслідків, передбачених у ч. 2 ст. 242 КК України, може лише свідчити про те, що особа вчинила вбивство, злочини проти здоров'я особи тощо, а не порушення правил охорони вод (засмічення, забруднення, виснаження, зміну природних властивостей вод). Крім того, як Клименко В.А., так і Панько М.М. не дають пояснення, яка форма вини можлива окремо стосовно ч. 1 та ч. 2 ст. 242 КК України.

Підсумовуючи, можна констатувати, що для складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 242 КК України, для необережної форми вини характерне непередбачення настання наслідків, хоча особа повинна і могла їх передбачити, або легковажний розрахунок на їх відвернення.

На підставі викладеного можна стверджувати, що для діяння, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України, характерний лише прямий умисел, а для діяння, передбаченого ч. 2 цієї статті, притаманна необережна форма вини або змішана форма вини. Мотиви досліджуваного злочину можуть бути різними, однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення покарання.

Правильно, на наш погляд, відзначав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [67, с. 15], тому відповідно до п. 2 ст. 64 Кримінально-процесуального кодексу України та ст. 234 цього ж законодавчого акта органи дізнання, суд у кожній кримінальній справі зобов'язані встановити форму вини мотив і мету вчинення певного злочину. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети порушення правил охорони вод слід приділяти більше уваги, ніж це робиться на практиці. Адже якщо метою цього злочину були егоїзм, безвідповідальність тощо, то це підвищує значно його суспільну небезпечність і має бути враховано судом під час призначення відповідної міри покарання.

Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ із забруднення водних об'єктів (порушення правил охорони вод), вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру правова оцінка злочину ускладнюється. Але у працях цей аспект, на жаль, глибоко не досліджувався [43, с. 26–27; 33, с. 40; 68, с. 20–21]. Тільки С.Б. Гавриш робить спробу сформулювати цю проблему, але лише на постановочному рівні [45, с. 199].

На підставі аналізу кримінальних справ цієї категорії встановлена суть мети і мотиву вчинення злочинів, передбачених ст. 242 КК України. Ця суть проявляється: 1) задоволення егоїстичних потреб – 4%; 2) зневага до суспільства – 46%; 3) інша мета – 50%.

Мета злочину (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності [53, с. 70]. Вона, як показує вивчення кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, а кілька, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант.

Що ж до мотиву злочину, то це завжди психологічна причина вчинку [8, с. 64]. Такими виступають усвідомлені спонукання, інтереси, емоції тощо. Наше дослідження і вивчення кримінальних справ зазначеної категорії свідчить, що мотиви цих злочинів такі: 1) егоїзм, безвідповідальність – 45%; 2) інший мотив – 55%. Що ж стосується європейського та загальносвітового рівнів, то дане питання знайшло своє висвітлення у ряді зарубіжних кодексів та юридичній літературі [69; 70; 71; 72; 73], але вирішення цієї проблеми в

зарубіжних практиках неоднозначне та потребує більш детального опрацювання.

Висновки. Як свідчать результати даного дослідження, спектр мети та мотивів досить широкий і різноманітний. Його аналіз і доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме: запобігання досліджуваного злочину. Так, цілком очевидно, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розподілити на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлене спонукування (потяг) до вчинення порушення правил охорони вод. Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права та практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С., Ахмедов Г. А.* Суб'єкт преступления по уголовному кодексу Узбекской ССР / С. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР. – Ташкент, 1970. – С. 137–147.
2. *Ахмедов Г.А., Миренский Б.А.* О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий. Личность преступника и субъект преступления / Г.А. Ахмедов, Б.А. Миренский // Обществ. науки в Узбекистане. – 1975. – № 10. – С. 23–28.
3. *Владимиров В.А., Левицкий Г.А.* Суб'єкт по советскому уголовному праву / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1964. – 59 с.
4. *Орымбаев Р.* Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата: Наука, 1977. – 53 с.
5. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.
6. *Ревазов М.А., Повзнер М.Е., Матанцев В.И.* Охрана природы / М.А. Ревазов, М.Е. Повзнер, В.И. Матанцев. – М.: Недра, 1986. – 165 с.
7. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – К.: Наукова думка, 1978. – 304 с.
8. Уголовное право УССР. – К.: Вища школа, 1989. – 530 с.
9. *Шевченко Я.Н.* Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних / Я.Н. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1976. – 189 с.
10. *Шишко И.В.* Экономические правонарушения: Вопросы юридической оценки и ответственности / И.В. Шишко. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 307 с.
11. *Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В.* Екологія. Охрана природы / М.М. Мусієнко, В.В. Серебряков, О.В. Брайон: Словник-довідник. – К.: Т-во «Знання», 2002. – 550 с.
12. Советское уголовное право. Часть общая. – М.: Юрид. лит., 1982. – 412 с.
13. *Пионтковский А.А.* Преступления в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права. – М.: Наука, 1971. – С. 522–530.
14. *Тацій В.Я.* Суб'єкти злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти /

М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – С. 130–141.

15. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. – 1982. – № 7. – С. 9–11.

16. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Соц. законность. – 1978. – № 1. – С. 42–44.

17. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Рус. язык, 1987. – 750 с.

18. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – Т. IV. – 683 с.

19. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. – К.: НИИ РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 80 с.

20. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 30–31.

21. *Краснов Н.И., Колбасов О.С.* Эффективность юридической ответственности в охране окружающей среды / Н.И. Краснов, О.С. Колбасов. – М.: Наука, 1985. – 226 с.

22. *Никитин Д.П., Новиков Ю.В.* Окружающая среда и человек: Учебное пособие / Д.П. Никитин, Ю.В. Новиков. – М.: Высш. шк., 1986. – 415 с.

23. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні. – К.: Вид-во «Українська академія внутрішніх справ», 1992. – С. 62–63.

24. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Харьков, 1994. – 640 с.

25. Российское законодательство X–XX веков: в 9 томах. – Т.1. – Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид. лит., 1984. – 430 с.

26. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 242 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 672–675.

27. VII Международный Конгресс по уголовному праву. – Афины, 1957. – 69 с.

28. Современное право Японии. – М.: Юрид. лит., 1989. – 245 с.

29. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление, состав преступления уголовно-правовой нормы / Н.Ф. Кузнецова // Вестник МГУ. Право. – 1967. – № 4. – С. 35–48.

30. VI Международный Конгресс по уголовному праву. – Рим, 1953. – 43 с.

31. *Устименко В.В.* Специальный субъект преступления (понятие и виды): Учебное пособие / В.В. Устименко. – Харьков: Харьковский юридический институт. – 58 с.

32. *Наумов А.В.* Уголовный закон в условиях перехода к рыночной экономике / А.В. Наумов // Сов. гос. и право. – 1991. – № 2. – С. 35–38.

33. *Повелицина П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицина. – М.: Юрид. лит., 1981. – 88 с.

34. *Жевлаков Э.Н.* Субъект преступлений против природы / Э.Н. Жевлаков // Соц. законность. – 1986. – № 5. – С. 47–49.

35. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление и преступность / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 232 с.
36. *Смитиенко В.М.* Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В.М. Смитиенко. – К.: Вища школа, 1989. – 243 с.
37. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
38. *Грабовская Н.П.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и народного здоровья / Н.П. Грабовская // Советское уголовное право. Часть особенная. – Киев: РИО МВД СССР, 1986. – С. 527–582.
39. *Таций В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Таций // Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник под ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1989. – С. 285–503.
40. *Игнатов А.Н.* Преступления против здоровья населения / А.Н. Игнатов // Курс советского уголовного права. – М.: Наука, 1971. – Т. VI. – С. 428–446.
41. *Якубович М.И.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / М.И. Якубович // Советское уголовное право. Часть Особенная. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 463–523.
42. *Цупренко П.Г.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / П.Г. Цупренко // Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий. – К.: Политиздат Украины, 1987. – С. 768–779.
43. *Жевлаков Э.Н.* Преступления против природных богатств СССР / Э.Н. Жевлаков. – М.: Юрид. лит., 1983. – 80 с.
44. *Навроцкий В.А.* Уголовная ответственность за загрязнение водоёмов: Автореф. дис. канд. юрид. наук / В.А. Навроцкий. – Харьков, 1982. – 16 с.
45. *Гавриш С.Б., Корчева З.В.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.В. Корчева // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 496 с.
46. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УКРФ / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 802 с.
47. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – С. 496–541.
48. *Дудоров О.О.* Коментар до ст. 242 КК України / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 січня 2001 р. / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І. – К.: Каннон, 2001. – С. 644–648.
49. *Антипов В.І.* Коментар до ст. 242 КК України / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К.: АСК, 2002. – С. 539–543.
50. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона состава преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское уголовное право: Общая часть. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – С. 128–143.
51. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2000. – Вип. 7. – С. 392–396.
52. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / П.А. Воробей. – К.: НАВСУ, 1997. – 184 с.

53. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М.: ООО «Профобразование», 2001. – 135 с.

54. *Стрельцов Е.Л.* Спеціальний суб'єкт злочину у новому Кримінальному кодексі України / Е.Л. Стрельцов // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / Ред. Сташис В.В, (голов. ред.) та ін. – Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2002. – С. 59–60.

55. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одеська національна академія. – Одеса, 2000. – Вип. 13. – С. 144–148.

56. *Тяжкова И.М.* Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности / И.М. Тяжкова / Под ред. доктора юрид. наук, проф. В.С. Комисарова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 278 с.

57. Советское уголовное право: Общая часть. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 517 с.

58. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть общая. – К.: Изд-во Наукова думка, 1985. – С. 160–188.

59. *Яценко С.С.* Ніякого покарання без закону (ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основних свобод): аспекти реалізації / С.С. Яценко // Вісник Конституційного суду України. – 2000. – № 5. – С. 79–88.

60. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов в СССР: Учебное пособие / В.Д. Пакутин. – Уфа: Башкирский гос. ун-т, 1976. – 157 с.

61. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М.: Госюриздат, 1950. – 319 с.

62. *Дагель П.С., Михеев Р.В.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.

63. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Н.Д. Дурманов. – М.: Изд-во АН СССР, 1948. – 312 с.

64. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 26–28.

65. *Дагель П.С.* Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки ДВГУ. – Владивосток, 1969. – Вып. 21. – Ч. 1. – С. 60–74.

66. *Гальперин И.М.* Основные направления борьбы с преступностью / И.М. Гальперин. – М.: Наука, 1975. – 160 с.

67. *Викторов Б.А.* Цель и мотивы в тяжких преступлениях / Б.А. Викторов. – М.: Гос-юриздат, 1963. – 82 с.

68. *Широков В.А.* Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / В.А. Широков. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. – 64 с.

69. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.

70. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.

71. Raz Jozeph. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.

72. Kiss A. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges, 1976. – 49 p.

73. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S., Ahmedov G.A.* Sub'ekt prestuplenija po ugovolnomu kodeksu Uzbekskoj SSR / S. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // *Voprosy sovershenstvovanija zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR.* – Tashkent, 1970. – S. 137–147.
2. *Ahmedov G.A., Mirenskij B.A.* O sootnoshenii kriminologicheskikh i ugovolno-pravovykh kategorij. Lichnost' prestupnika i sub'ekt pre-stuplenija / G.A. Ahmedov, B.A. Mirenskij // *Obshhestv. nauki v Uzbekistane.* – 1975. – № 10. – S. 23–28.
3. *Vladimirov V.A., Levickij G.A.* Sub'ekt po sovetskomu ugovolnomu pravu / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. – M.: VSh MOOP RSFSR, 1964. – 59 s.
4. *Orymbaev R.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija / R. Orymbaev. – Alma-Ata: Nauka, 1977. – 53 s.
5. *Pavlov V.G.* Sub'ekt prestuplenija / V.G. Pavlov. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2001. – 318 s.
6. *Revazov M.A., Povzner M.E., Matancev V.I.* Ohrana prirody / M.A. Revazov, M.E. Povzner, V.I. Matancev. – M.: Nedra, 1986. – 165 s.
7. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. – K.: Naukova dumka, 1978. – 304 s.
8. *Ugolovnoe pravo USSR.* – K.: Vishha shkola, 1989. – 530 s.
9. *Shevchenko Ja.N.* Pravovoe regulirovanie otvetstvennosti nesovershennoletnih / Ja.N. Shevchenko. – K.: Naukova dumka, 1976. – 189 s.
10. *Shishko I.V.* Jekonomicheskie pravonarushenija: Voprosy juridicheskoy ocenki i otvetstvennosti / I.V. Shishko. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2004. – 307 s.
11. *Musiienko M.M., Serebriakov V.V., Braion O.V.* Ekologhiia. Okhorona pryrody / M.M. Musiienko, V.V. Serebriakov, O.V. Braion: Slovnyk-dovidnyk. – K.: T-vo «Znannia», 2002. – 550 s.
12. *Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' obshhaja.* – M.: Jurid. lit., 1982. – 412 s.
13. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenija v oblasti prirodnykh bagatstv / A.A. Piontkovskij // *Kurs sovetskogo ugovolnogo prava.* – M.: Nauka, 1971. – S. 522–530.
14. *Tatsii V.Ia.* Sub'iekty zlochyynu / V.Ia. Tatsii // *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlja studentiv yuryd. spets. vyshchychk zakladiv osvity / M.I. Bazhanov, Iu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in. Za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia.* – Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter-Pravo, 2001. – S. 130–141.
15. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // *Sovetskaja justicija.* – 1982. – № 7. – S. 9–11.
16. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // *Soc. zakonnost'.* – 1978. – № 1. – S. 42–44.
17. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka / S.I. Ozhegov. – M.: Rus. jazyk, 1987. – 750 s.
18. *Dal' V.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikorusskogo jazyka / V. Dal'. – M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannykh i nacional'nykh slovarej, 1956. – T. IV. – 683 s.
19. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnymy zagrjazneniem vodnykh ob'ektov: Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. – K.: NII RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 80 s.
20. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. – M.: Jurid. lit., 1975. – S. 30–31.
21. *Krasnov N.I., Kolbasov O.S.* Jefferktivnost' juridicheskoy otvetstvennosti v ohrane okruzhajushhej sredy / N.I. Krasnov, O.S. Kolbasov. – M.: Nauka, 1985. – 226 s.

22. *Nikitin D.P., Novikov Ju.V.* Okruzhajushhaja sreda i chelovek: Ucheb-noe posobie / D.P. Nikitin, Ju.V. Novikov. – M.: Vyssh. shk., 1986. – 415 s.

23. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija sub'ekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemi borot'bi zi zlochinnistju v Ukraïni. – K.: Vid-vo «Ukraïns'ka akademija vnutrishnih sprav», 1992. – S. 62–63.

24. *Gavriš S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj sredy. Proble-my teorii i razvitie zakonodatel'stva / S.B. Gavriš. – Har'kov, 1994. – 640 s.

25. Rossijskoe zakonodatel'stvo X-XX vekov: v 9 tomah. – T.1. – Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. – M.: Jurid. lit., 1984. – 430 s.

26. *Havryš S.B.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / S.B. Havryš // Kryriminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Iu.V. Baulin, V.I. Borysova, S.B. Havryš ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K.: Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure», 2003. – S. 672–675.

27. VII Mezhdunarodnyj Kongress po ugolovnomu pravu. – Afiny, 1957. – 69 s.

28. Sovremennoe pravo Japonii. – M.: Jurid. lit., 1989. – 245 s.

29. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie, sostav prestuplenija ugolovno-pravovoj normy / N.F. Kuznecova // Vestnik MGU. Pravo. – 1967. – № 4. – S. 35–48.

30. VI Mezhdunarodnyj Kongress po ugolovnomu pravu. – Rim, 1953. – 43 s.

31. *Ustimenko V.V.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija (ponjatie i vidy): Uchebnoe posobie / V.V. Ustimenko. – Har'kov: Har'kovskij juridicheskij institut. – 58 s.

32. *Naumov A.V.* Ugolovnyj zakon v uslovijah perehoda k rynochnoj jekonomike / A.V. Naumov // Sov. gos. i pravo. – 1991. – № 2. – S. 35–38.

33. *Povelicina P.F.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicina. – M.: Jurid. lit., 1981. – 88 s.

34. *Zhevlakov Je.N.* Sub'ekt prestuplenij protiv prirody / Je.N. Zhevlakov // Soc. zakonnost'. – 1986. – № 5. – S. 47–49.

35. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie i prestupnost' / N.F. Kuznecova. – M.: Izd-vo MGU, 1969. – 232 s.

36. *Smitienko V.M.* Ugolovno-pravovaja ohrana zdorov'ja naselenija v SSSR / V.M. Smitienko. – K.: Vishha shkola, 1989. – 243 s.

37. Nashe obshhee budushhee: Doklad Mezhdunarodnoj komissii po okruzhajushhej srede i razvitiju (MKOSR). – M.: Progress, 1989. – 376 s.

38. *Grabovskaja N.P.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i narodnogo zdorov'ja / N.P. Grabovskaja // Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' osobennaja. – Kiev: RIO MVD SSSR. – 1986. – S. 527–582.

39. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': Uchebnik pod red. M.I. Bazhanova i dr. – K.: Vishha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. – S. 285–503.

40. *Ignatov A.N.* Prestuplenija protiv zdorov'ja naselenija / A.N. Ignatov // Kurs sovetskogo ugolovnogo prava. – M.: Nauka, 1971. – T. VI. – S. 428–446.

41. *Jakubovich M.I.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i zdorov'ja naselenija / M.I. Jakubovich // Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Osobennaja. – M.: Jurid. lit., 1973. – S. 463–523.

42. *Cuprenko P.G.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i zdorov'ja naselenija / P.G. Cuprenko // Ugolovnyj kodeks Ukrainskoj SSR: Nauchno-prakticheskij komentarij. – K.: Politizdat Ukrainy, 1987. – S. 768–779.

43. *Zhevlakov Je.N.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / Je.N. Zhevlakov. – M.: Jurid. lit., 1983. – 80 s.

44. *Navrockij V.A.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zagrjaznenie vodo-jomov: Avtoref. dis. kand. jurid. nauk / V.A. Navrockij. – Har'kov, 1982. – 16 s.

45. *Havrysh S.B., Korcheva Z.V.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh, Z.V. Korcheva // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk / Za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter-Pravo, 2002. – 496 s.

46. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Komentarij k gl. 26 UKRF / N.A. Lopashenko. – SPb.: Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2002. – 802 s.

47. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij / Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov: OOO «Odisej», 2001. – S. 496–541.

48. *Dudorov O.O.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 5 sichnia 2001 r. / Za red. Melnyka M.I., Khavroniuka M.I. – K.: Kannon, 2001. – S. 644–648.

49. *Antypov V.I.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Za red. S.S. Yatsenka. – K.: ASK, 2002. – S. 539–543.

50. *Kudrjavcev V.N.* Ob'ektivnaja storona sostava prestuplenija / V.N. Kudrjavcev // Sovetskoe ugolovnoe pravo: Obshhaja chast'. – M.: Izd-vo MGU, 1974. – S. 128–143.

51. *Benkivskij V.O.* Deiaki teoretychni pytannia vyny / V.O. Benkivskij // Derzhava i pravo / Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. – 2000. – Vyp. 7. – S. 392–396.

52. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / P.A. Vorobei. – K.: NAVSU, 1997. – 184 s.

53. *Rarog A.I.* Sub'ektivnaja storona i kvalifikacija pre stuplenij / A.I. Rarog. – M.: OOO «Profobrazovanie», 2001. – 135 s.

54. *Streltsov E.L.* Spetsialnyi sub'iekt zlochynu u novomu Kryminalnomu kodeksi Ukrainy / E.L. Streltsov // Novyi Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Pytannia zastosuvannia i vyvchennia: Mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 25–26 zhovtnia 2001 r.) / Red. Stashys V.V. (holov. red.) ta in. – Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter, 2002. – S. 59–60.

55. *Tkachuk A.L.* Do pytannia pro vytoky vyny yak pravovoi katehorii / A.L. Tkachuk // Aktualni problemy derzhavy ta prava / Odeska natsionalna akademiia. – Odesa, 2000. – Vyp. 13. – S. 144–148.

56. *Tjazhkova I.M.* Neostorozhnye prestuplenija s ispol'zovaniem istochnikov povyshennoj opasnosti / I.M. Tjazhkova / Pod red. doktora jurid. nauk, prof. V.S. Komisarova. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2002. – 278 s.

57. *Sovetskoe ugolovnoe pravo: Obshhaja chast'.* – M.: Izd-vo MGU, 1981. – 517 s.

58. *Svetlov A.Ja.* Sub'ektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape: Chast' obshhaja. – K.: Izd-vo Naukova dumka, 1985. – S. 160–188.

59. *Yatsenko S.S.* Niiakoho pokarannia bez zakonu (st. 7 Konventsii pro za-khyst prav liudyny i osnovnykh svobod): aspekty realizatsii / S.S. Yatsenko // Visnyk Konstytutsiinoho sudu Ukrainy. – 2000. – № 5. – S. 79–88.

60. *Pakutin V.D.* Ugolovno-pravovaja ohrana vneshnej prirodnoj srody i prirodnyh resursov v SSSR: Uchebnoe posobie / V.D. Pakutin. – Ufa: Bashkirskij gos. un-t, 1976. – 157 s.

61. *Utevskij B.S.* Vina v sovetskom ugovnom pravu / B.S. Utevskij. – M.: Gosjuriz-dat, 1950. – 319 s.
62. *Dagel' P.S., Miheev R.V.* Ustanovlenie sub'ektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. – Vladivostok: Izd-vo DVGU, 1972. – 36 s.
63. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / N.D. Durmanov. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1948. – 312 s.
64. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1965. – № 6. – S. 26–28.
65. *Dagel' P.S.* Problemy viny v sovetskom ugovnom pravu / P.S. Dagel' // Uchennye zapiski DVGU. – Vladivostok, 1969. – Vyp. 21. – Ch. 1. – S. 60–74.
66. *Gal'perin I.M.* Osnovnye napravlenija bor'by s prestupnost'ju / I.M. Gal'perin. – M.: Nauka, 1975. – 160 s.
67. *Viktorov B.A.* Cel' i motivy v tjazhkih prestuplenijah / B.A. Viktorov. – M.: Gos-jurizdat, 1963. – 82 s.
68. *Shirokov V.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany okružhajushhej sredy: Uchebnoe posobie / V.A. Shirokov. – Habarovsk: Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1985. – 64 s.
69. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.
70. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.
71. Raz Jozeph. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.
72. Kiss A. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges. 1976. – 49 p.
73. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

Матвійчук В.К. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів (ст. 242 Кримінального кодексу України)

У статті досліджуються теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Розглядається проблема класифікації суб'єктів злочину, аналізуються терміни «суб'єкт злочину», «приватна особа», «службова особа», «неслужбова особа», «громадяни». У ретроспективі розкривається питання кримінальної відповідальності юридичної особи, досліджено позиції прихильників і противників запровадження кримінальної відповідальності юридичної особи.

Ключові слова: суб'єктивні ознаки, суб'єкт злочину, класифікація суб'єктів, фізична особа, юридична особа, суб'єктивна сторона, мотив, вина.

Матвейчук В. К. Теоретические и прикладные проблемы субъективных признаков преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов (ст. 242 Уголовного кодекса Украины)

В статье исследуются теоретические и прикладные проблемы субъективных признаков преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов. Рассматривается проблема классификации субъектов преступления, анализируются термины «субъект преступления», «частное лицо», «служебное лицо», «неслужебное лицо», «граждане». В ретроспективе раскрывается вопрос уголовной ответственности

сти юридического лица, исследованы позиции сторонников и противников введения уголовной ответственности юридических лиц

Ключевые слова: субъективные признаки, субъект преступления, классификация субъектов, физическое лицо, юридическое лицо, субъективная сторона, мотив, вина.

Matviychuk V. Theoretical and Applied Problems of Subjective Signs of a Crime of Pollution, Contamination and Exhaustion of Water Objects (Article 242 of the Criminal Code of Ukraine)

The article examines theoretical and applied problems of subjective signs of a crime of pollution, contamination and exhaustion of water objects. The matter of classification of subjects of a crime is researched; terms 'subject of a crime', 'private individual', 'public individual', 'nonpublic individual', and 'citizens' are analyzed. The matter of criminal liability of legal entities is investigated in retrospective; arguments of supporters and detractors of criminal liability of legal entities are researched.

Keywords: Subjective Symptoms; Subject of Crime; Classification of Subjects; Natural Person; Legal Entity; Subjective Side; Motive; Means Rea.

Стаття надійшла до редакції 18.07. 2016.